

AHMET ÜMİT'İN BAB-I ESRAR ROMANINDA ZAMAN VE ÖLÜM KAVRAMI*

Rövşen MEMMEDOV**

Özet

Polisiye türünün önde gelen ünlü ismi Ahmet Ümit, kendisini okurlara “Kar Kokusu”, “Beyoğlu Rapsodisi”, “Sis ve Gece” gibi eserlerle sevdirmeyi başarmıştır. Bu eserleriyle Türkiye'nin önemli polisiye ve suç yazarlarından biri haline gelmiştir. Ümit'in romanları sosyo-politik ve psikolojik çözümlenmeler içerdiğinden, edebi ortamda kendisinin farklı üslubunu belirlemiştir. Eserlerde fantastik kurgudan Anadolu mutfağına kadar her bir detaylar gerçekçi ve ruhani bir biçimde çözümlenmiştir. Her eseri ile yeni yeni başarılarla imza atan Ahmet Ümit'in en sevilen romanlarından birisi de “Bab-ı Esrar”dır. Mistik, postmodernist tarzla yazılan bu roman, geçmişle geleceği uhrevi bir gizemle anlatmaktadır. Orta çağın en büyük isimlerinden olan Mevlâna ve Şems-i Tebrizi'yi konu edinen yazar, bu iki mükemmel insanın ruhani ilişkilerini ele almaktadır. Her zaman polisiye ve suçlarla okurların karşısına çıkan Ahmet Ümit, bu eserinde geçmişe giderek gizemle dolu mistik dünyanın kapısını açmaya çalışmaktadır. Batı ile Doğu'nun, geçmişle geleceğin, hakikatle gizemin mistik ikilemini oluşturan yazar, mekân ve zaman doğrultusunda evrensel dünyayı anlatır. Çalışmada, eserde geçen zaman ve ölüm kavramı ele alınmıştır. Eserin aşk-inanış-din-ölüm kavramlarındaki ruhani bağlar, çalışmada araştırılan önemli hususlardandır. Çalışmada tahlil edilen diğer mesele eserde kullanılan mecazlardır. Ahmet Ümit, Konya İlinin tatlı konuşma dilini, ağızları gerçekçi bir üslupla eserde kaleme almıştır. Çalışma boyunca tüm bu hususlar analiz edilmiş, yorumlanmış ve günümüz metodolojisiyle tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ümit, Bab-ı Esrar, Polisiye Türü, Mevlâna, Şems-i Tebrizi

THE CONCEPT OF TIME AND DEATH IN AHMET ÜMİT'S NOVEL BAB-I ESRAR

Abstract

Ahmet Umit, the leading name of the detective genre, has managed to endear the readers with works such as “Kar Kokusu”, “Beyoğlu Rhapsody”, “Fog and Night”. Through these works, he became one of Turkey's most important crime and detective writers. Since Ümit's novels contain socio-political and psychological analyzes, he determined his different style in the literary environment. Every detail in the works, from fantastic fiction to Anatolian cuisine, has been resolved in a realistic and spiritual way. One of the most popular novels of Ahmet Ümit, who achieved new successes with each of his works, is Bab-ı Esrar. Written in a mystical, postmodern style, this novel tells the past and future with an ethereal mystery. The author, who deals with Mevlana and Şems-i Tebrizi, one of the greatest names of the Middle Ages, deals with the spiritual relations of these two perfect people. Ahmet Ümit, who always appears before the readers with detective and crimes, tries to open the door of mystical world full of mystery by going back to past in this work. The author, who creates the perfect dilemma of West and East, past and future, truth and mystery, tells the universal world in the direction of space and time. In the study, the concepts of time and death in the work are discussed mutually. The spiritual ties in the work's concepts of love-belief-religion-death are among the important issues researched in the study. The other issue analyzed in the study is the metaphors used in the work. Ahmet Umit wrote the sweet spoken language of Konya Province in a realistic style. Throughout the study, all these issues have been analyzed, interpreted and analyzed with today's methodology.

Keywords: Ahmet Umit, Bab-ı Esrar, Detective Genre, Mevlana, Şems-i Tabrizi

* Bu çalışma, 16-19 Kasım 2023 tarihlerinde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde düzenlenen I. Uluslararası Karaelmas Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildiri metninin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rrr_188@mail.ru, ORCID: 0000-0002-8821-0517

Extended Summary

The detective genre, whose foundations were laid in the 19th century, became popular in the early 20th century. This species, which became widespread in America and England, managed to enter all of Europe and Turkey. Although there were some experiments in the 60-70s, the development of the genre belongs to the 1970-80s of the 20th century. During this period, socio-cultural and political events in the Republic of Turkey were important factors that enabled the development of the detective genre. During this period, Celil Oker, Ayşe Erbulak, Osman Aysu, Ümit Deniz, Zuhâl Kuyuş etc. Writers have written excellent examples of art in this genre and conveyed them to society.

One of the prominent names in the 1980s is Ahmet Ümit. In today's Turkish literature, Ahmet Ümit's works attract a lot of attention. He has contributed many works of literature, including poems, stories, novels and review articles. In the 1990s, he published a literary magazine with a group of friends. He received an award for his story book published in 1994. In 1995, he wrote promotional articles about Dostoyevsky, Kafka and various detective writers in various newspapers and magazines. Especially Ahmet Ümit's detective novels created an event fiction by intertwining them with history. Ahmet Ümit's works, especially his novels, are generally written in the detective genre. Many of the author's books, which successfully reflect this genre, have been appreciated by readers both at the time they were published and today. A sense of tension is prevalent in almost all of his books. In addition, Ahmet Ümit presented his poems, tales, and review articles to his readers.

Ümit, who stepped into literature with his book *Stash of the Street*, later conveyed the most perfect examples of the detective genre to the readers and won the love of society with his novels such as *Fog and Night*, *Smell of Snow*, *Beyoğlu Rhapsody*, *The Devil is Hidden in the Details*, *Killing the Sultan*, *Bab-ı Esrar*, *Puppetry*, and *Love is Doghood*. Ahmet Ümit's novels are detective novels that are very popular with readers. The author used simple, fluent and understandable language in his novels. By adding historical information to the novels he wrote, he increased the literary-historical impact of the works. The subject he deals with in his novels generally takes place in Istanbul. The historical buildings, streets and people of Istanbul are skillfully described and included in his books.

The work discussed in the study is *Bab-ı Esrar*. This work is an excellent historical novel handled on the basis of the concept of time and space. In the work, the past and the future are described with a mystical mystery. The author tells the novel not chronologically, but cyclically, telling two separate pasts and present in parallel. The main idea on which the mysterious book is based, where dream and reality, the past and modernity are compatible with each other, is "love at the end of reality". This path goes through difficult searches. *Bab-ı Esrar*, which leaves the impression of a perfect work telling about the past and the future, creates a different world in the readers. Ahmet Ümit, a fluent user, explains the relationship between *Shams-i Tebrizi* and *Mevlana* in an extraordinary style. In this direction, Ümit tried to open the "door of secrets" of the past and future.

The study was analyzed with the help of cultural-historical method. This work, which shows the history of the past and future world, actually focuses on rationalist thought. Today's Turkey is compared to the historical Anatolian lands. Concepts such as "mysterious world" and "gate of secrets" coming from Sufism determine the main subject of the work. The author, who symbolizes the unshakable bond between religion and love, faith and love at different times but uses the same location, reflects the passengers of the same love with different characters and directs the reader to open the "Door of Secrets", which confirms the name and theme of the work.

In a work dominated by a mystical atmosphere, the character of *Şems-i*, who can be called the mystery of the work, is included in the series of characters that portray *Mevlana* and *Shams-i's* journey to divine love with a different story extending from the past to the future in various forms and aspects. While writing this character, the author skillfully uses historical and mythological information and expands all the features of Sufism with each sentence.

The novel emotionally presents how a family torn apart by socio-cultural chaos casts doubt on family ties and how the transformations in people's perceptions affect their lives.

Giriş

Türk edebiyatına 19. yüzyıldan itibaren çeviri eserlerle girerek hem Osmanlı hem de Cumhuriyet yıllarında gelişimini sürdüren polisiye türü, çağdaş postmodernist edebiyattaki yerini hâlâ edebî bir tür olarak (bu türü edebi tür olarak kabul etmeyenler karşısında bile) her zaman güçlendirmiştir. Bu tür, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra popüler hale gelmiştir. “Fantastik roman, ütopyik roman ve gotik roman gibi birçok türde örneklerin verildiği bu dönemde Ahmet Ümit, polisiye roman örnekleriyle türün gelişimine katkı sağlayan yazarların başında gelir.”¹ Polisiye türüyle Ümit’in özdeşleşmiş olduğunu söylemek mümkündür. “12 Eylül 1980 darbesinin ardından üyesi olduğu Türk Komünist Partisi tarafından ideolojik eğitim için Moskova’ya gönderilen Ahmet Ümit, Türkiye’de polisiye türünün en olgun isimlerinden biridir ve hem üslup hem de konunun anlatımı açısından kendine özgü yapıtlarıyla ülkesinde pek yaygın olmayan türün özgün örneklerini yaratmıştır.”²

Modern dönem polisiye türüne mahsus olan unsurları deneyimleyen Ahmet Ümit, insan kaderini açıklayan poetik anlatımlarla, eserlerinde tarihi, mitolojik ve mistik kavramları uyumlu bir şekilde anlatmayı başarmıştır. “Sis ve Gece”, “Kar Kokusu”, “Sultanı Öldürmek”, “Beyoğlu Rapsodisi” gibi eserlerinde bu kavramları öne süren Ümit, “Bab-ı Esrar” romanında tarihsel-mistik bir düşünce ortaya koymuştur. “Yazar, hala bilinmezlikleri olduğuna inanılan ve taze merakları kendine çeken Şems-i Tebrîzî ve Mevlâna dostluğunu kendisi de birçok kitaptan yararlanmış ve bu kitapların adını roman kurgusunun içine taşımıştır. Bu yanı ile kitap, Ümit için de bu roman özelinde en önemli zihinsel zenginleşme aracıdır.”³

Dedektifliğin kehanet unsurunu mistisizmin gizemiyle birleştiren yazar, “Bab-ı Esrar” adlı kitabında, dini ve mistik olayları insanın iç dünyasının sırlarıyla birleştirerek “Hakikat nedir?” sorusuna cevap aramaktadır. Ancak sorunun özü onu hayatın üç

dönemine göndermeye sevk eder. Yazar romanı kronolojik olarak değil, döngüsel bir şekilde anlatarak iki ayrı geçmiş ve bugünü paralel olarak anlatır. Hayal ile gerçeğin, geçmişle modernitenin birbiriyle uyumlu olduğu, gizem dolu kitabın temel aldığı ana fikir “gerçeğin sonundaki aşk”tır. Bu yol zorlu aramalardan geçer. Bu gerçeğe ulaşmanın zor yolu, içimizdeki ikilemlere ve açmazlara bağlıdır.

Ahmet Ümit’in yazdığı fantastik-dedektif türü örneğinde temel bir otel suçu olmasına rağmen eserin yedi yüz yılın gizemi ile başlaması ve mekânsal kimliğin her iki dönemin olaylarıyla birleşimi, insan yaşamının absürtlüğünü sembolize eder. Okunduğunda esere dedektif denilmesinin sebebinin bir otel yangınında iki işçinin öldürülmesi değil, yedi yüz yıl önce yedi kişi tarafından bıçaklanarak öldürülen Şems’in öldürülmesi olduğunu görmek mümkündür. Hem eserin başında gösterilen suç hem de sonunda tespit edilen failer bunu temsil etmektedir. Din felsefesinin yüzyıllar öncesinden gelen süflilik, Hurufilik gibi İslami inanç ve akımlarının, uzun yıllar Sovyetler Birliği’nde yaşayan Ahmet Ümit’in dedektif adlandırılan bir eserinde bütünlük bulması, buradaki karakterlerin iç dünyasını ve yaşamını okuyucu için daha kafa karıştırıcı ve ilginç kılar. “İnsanın nitelikli yaşama dair önemli kazanımlarından biri olan öğrenme arzusunu tazeleme ve sürekli kılma, Ahmet Ümit’in eserlerinin en önemli ilhamlarından biridir.”⁴

1. Romanın Zaman Aşamaları

Zaman, geçmişten günümüze ve geleceğe doğru hareket, değişim ve gelişme şeklinde ifade edilen egzistansiyalist bir kavramdır. “ ‘Zaman’ kavramı, dünyanın geri döndürülemez değişkenliğini, varlığının prosedürel doğasını, dünyadaki sadece “şeylerin” (nesnelerin, öğelerin) değil, aynı zamanda olayların da varlığını kavramsallaştırır.”⁵ “Yüzyıllar boyunca insanlar zamanın ne olduğu sorusuna cevap aradılar. Bu kavramın anlayışı ve anlamı çağdan çağa değişmiş, filozof ve bilim adamlarının zamanın özünü anlamaya

1 Cemil, Yener. *Ahmet Ümit Romanlarına Yeni Tarihselci Bir Yaklaşım*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

2 Rövşen Memmedov. “Ahmet Ümit’in Kar Kokusu Romanı Üzerine İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 67 (2020), 4.

3 Mehmet Ali Akkaya - Nermin Kocabıyık, “Ahmet Ümit’in Eserlerinde Kurgunun Asıl Aktörü Ya Da Bütünlüyci Unsuru Olarak Kitap, Kütüphane ve Okuma Motifi”, *KAREFAD Dergisi*, 7/2 (2019), 229.

4 Akkaya-Kocabıyık, “Ahmet Ümit’in Eserlerinde”, 215.

5 Vremya, (Erişim 13.12.2023).

çalıştığı birçok eser, makale, kitap yazılmış, yüzlerce hipotez ortaya atılmıştır.⁶

"Zaman, olayların ardışıklığını görerek bireyin zihninde yarattığı ve olayların bundan sonra da içinde olup gideceklerinin düşünüldüğü başı ve sonu olmayan soyut bir kavramdır."⁷ Zaman kavramı, felsefi kategori olarak edebi yapıtların neredeyse hepsinde kendisine yer bulmaktadır. Kahramanların yaşadığı dönem, onların geçmişi, sosyo-kültürel ve politik olaylar zaman kapsamında ele alınmaktadır. Immanuel Kant'a göre "...zaman, tıpkı uzay ve nedensellik gibi, bilincin saf, a priori bir biçimidir; bu, 'kendinde şeylerin' zihnimiz üzerindeki kaotik etkisini belirli düzenli diziler ve ilişkiler halinde düzenlemeyi mümkün kılar."⁸ Bunun yanı sıra "...çoğu yazarın savunduğu gibi zaman, insanın duyu organları ile algılayamadığı, sübjektif bir kavram olmayıp, aksine doğada var olan, duyu organlarımızca algılanabilen ve ölçülebilen bir kavramdır. Zaman, kâinattaki tüm cisimlerin hareketleri esnasında, birbirlerine göre konum değişikliğinin olması için geçen süre dolarak tanımlanabilir."⁹

Geçmiş ve geleceği anlatan bir orijinal eser etkisi bırakan Bab-ı Esrar, okurlarda farklı bir dünya oluşturur. Akıcı bir dil kullanan Ahmet Ümit, Şems-i Tebrizi ile Mevlana'nın ilişkisini olağanüstü bir ülupla anlatmaktadır. Bu doğrultuda Ümit, geçmiş ve geleceğin "sırlar kapısı"ni açmaya çalışmıştır. Ahmet Ümit, bu romanı hakkında "Bab-ı Esrar'da Mevlana'yı tanıdım." demektedir.¹⁰

"Bab-ı Esrar, postmodernizmin temel anlatı ilkelerinden çoğulculuk bağlamında kotarılmış bir eserdir. Ahmet Ümit, çeşitli boyutlarda birbirini yansıtan çoğul, renkli bir atmosfer oluşturur. Böylece romanın merkezinde yer alan polisiye hikâye, genişler, çeşitlenir, metinler arası ilişkilerle, fantastik unsurlarla, palimpsestle, üstkurmacayla değişik boyutları olan çok katmanlı bir anlatıya dönüşür."¹¹

Din ile aşk, inanç ile aşk arasındaki sarsılmaz bağı farklı zamanlarda simgeleyen ama aynı mekân seçimini kullanan yazar, aynı aşkın yolcularını farklı karakterlerle yansıtarak okuyucuyu eserin adını ve temasını doğrulayan "Sırlar Kapısı"ni açmaya yönlendirir. Vahdet-i Vücut felsefesinin tanınmış temsilcisi Mevlâna Celâlettin Rumi ile onun gönül dünyasında büyük değişikliklere neden olan Şems-i Tebrizi'nin ilahi aşka ulaşmak için birbirleriyle arkadaş oldukları olaylar zincirinin baba-kız aşkıyla (Poyraz Bey ve kızı Karen örneğinde) kıyaslanması, bir polisiye romanından çok dini, mistik ve tarihi bir eser izlenimi vermektedir.

Romandaki karakterler üç dönemi kapsamaktadır:

- 1.Yedi yüz yıl önce,
- 2.Karen'in çocuk olduğu yıllar
3. Modern dönem.

Eserin başkahramanı annesi İngiliz, babası Türk olan Karen Kimya Greenwood'dur (Miss Karen). "... Karen, hangi dine inanacağını henüz seçememiş, çocuğunu doğurup doğurmama konusunda henüz karar verememiş, babasını affetmeyi başaramamış genç bir kadındır."¹² Pek çok insanın günlük sorularıyla karışık bir hayat yaşayan Karen, bu sorularla manevi bir şekilde yüzleşmesi, bir otel yangınında uzman olarak Konya'ya gönderilmesiyle başlar. İslam felsefesinin temel taşlarını tasavvufi bir bakış açısıyla birleştiren bir eserde Karen'in rüya dediği döngüler aslında bu karakterin kendi iç dünyasındaki çelişkileri başka bir dünyada çözmeye çalışması olarak yorumlanabilir. Mennan Fidan'dan algıladığı, hakikate ulaşmak için mutasavvıfların geçtiği aşamalardan, tüm eser boyunca onun kendisinin geçtiği görülmektedir. Geçmişinden kaçmaya çalışan ve yıllar önce onu terk eden babasını unutmaya çalışan bir karakterin bu geçmiş

6 Yuliya Appolonova. Şto Takoe Vremya, (Erişim 13.12.2023).

7 Yaşar Sucu, *Yönetmel Zamannın Etkin Kullanılması*, El Kitabı, (Bolu, 1996), 3.

8 İmmanuel Kant, *Traktatı i Pisma*, (Moskva: Nauka, 1980), 71.

9 Mehmet Gürbüz-Ahmet Hamdi Aydın. "Zaman Kavramı ve Yönetimi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 / 2 (2012), 3.

10 Ahmet Ümit'le Özel Röportaj (Erişim 28.06.2022).

11 Fethi Demir, "Ahmet Ümit'in Bab-ı Esrar'ını Postmodern Polisiye Olarak Okumak" *JASSS Dergisi*, 5 / 7 (2012), 254.

12 Berna Akyüz Sizgen, "Bab-ı Esrar Romanında Fantastik Unsurlar" *TSA*, 17/4 (2014), 110.

döngüde birkaç kez seyahat etmesi, eserde Doğu ve Batı felsefesinin çıkış noktasını- absürdizmi ortaya koymaktadır. Eser boyunca bu karakterin içsel hesaplarına ve bu hesaplar sırasında kendi içinde yaşadığı ikilemler açık şekilde görülür. Bir kişinin geçmişi hayal etmesi ile hayal ve gerçeklik arasındaki bilinçaltı mücadelelerinin tanımı, yazar tarafından ustaca detaylandırılmıştır.

Mistik bir atmosferin hâkim olduğu bir eserde, Mevlâna ve Şems-i'nin ilahi aşka yolculuğu çeşitli biçim ve yönleriyle geçmişten geleceğe uzanan farklı bir hikâyeye ile canlandıran karakterler serisine eserin esrarı adlandırılabilir Şems-i karakteri de dâhildir. Yazar bu karakteri yazarken tarihsel ve mitolojik bilgileri ustalıkla kullanmakta ve her cümlesiyle tasavvufun tüm özelliklerini daha da genişletmektedir. Hakikat yolunda tasavvufun üç aşamasını anlatan yazar, Şems'in diliyle, Karen'in hayatını, onun hayatının her aşamasında onunla birlikteymiş gibi göstermektedir. "Şems'in bedeni ve ruhu ile özdeşleşerek geçmişe yolculuklar yapan Karen, Mevlâna ile Şems arasında yaşanmış olduğu kaynaklarda belirtilen bazı olayları özne halinde yeniden yaşar. Böylelikle, yazar Mevlâna ile Şems arasındaki dostluğu, muhabbeti de sergilemiş olur."¹³

Eserin başlangıcından itibaren Şems'le sadece dört kez görüşmüş olması bu aşamaların bir simgesi sayılabilir. Şems'le her karşılaştığında veya onun hıznında vahdet bulduğu zamanlarda hakikate bir adım daha yaklaşan Karen'in, sürekli endişe ve korku içinde olmasını, hamilelik veya annelikle değil, kendi geçmişinden kaçarken çocukluğuna dönüşü ile bağdaştırmak mümkündür. Şems, her seferinde kendi cümleleriyle tasavvufun mistik yönlerini açmaya çalışır. Tasavvufa göre iki dünya vardır: varlık (ontoloji) ve anlam (öz).

Eserdeki sembolizm de bu dünyaların periyodikliğini anlatmaktadır. Varlık evreninden gelen Karen'in, ilk gözüne çarpan kasvetli havanın eserin sonunda aydınlanması, bir insanın üç aşama sonrasında hakikate ulaşmasını simgeleyen sembolizmin temsil-

cisi hesap edilmektedir. Eser boyunca yazar, "Tanrı'ya ulaşma" fikrinin hâkim olduğu bir noktada okuyucuyu sorgular: "Tanrı'ya ulaşmak yoksa Tanrı mı olmak? ". Sufizmde, Allah'ın dünyevi suratının "kâmil insan" üzerinde yoğunlaştığına dair çeşitli görüşler vardır ki, bu birçok Hurûfî şairin mısralarında da görülmektedir. Ünlü Hurûfî şairi Seyyid Nesîmî şiirinde bu kavramı şöyle ifade eder:

*Sırrı-en-el Hak söylerim âlemde, pinhan
gelmişim,
Hem Hak derim, Hak bendedir, hem hatmi-
insan gelmişim.*¹⁴

veya

*Gelmişim haktan en-el Hak, gör ne Mansur
olmuşum,
Ruhi-kütsün nutkuyum, ser ta kadem nur
olmuşum.*¹⁵

"Kendini tanıyan Allah'ı da tanır" fikri buradan gelmektedir. Kitabın başlarından itibaren bahsedilen sadece gözünün önündeki perdenin ötesini göre bilen, maddi âlemlerle ilgili her şeyden arınmış insanların ta süfliliğin asketizm döneminden semazen ayini ile ekstaza çatma anlarını Allah'la bütünleşmek gibi kabullenerek, ilahi aşka kavuşmayı ilahinin özü olması fikridir. Yine bir soru okuyucunun aklını uğraştırmaya başlar: "Karen, hakikate giden yolda Şems'le mi tanıştı, yoksa kendi bedeninde uyanıp onunla bütünleşti mi? "

Doğrudan aşkla ölçenlerin kinayeli nefesi, yedi yüz yıl öncesinin fısıltısı duyulan bu romanda, mürit ve mürşit arasındaki bağ veya sufizmin terminolojisine mahsus bir dil ile ifade edersek, "iletişim" Şems-i Tebrizi ile Mevlâna Celaleddin Rumi'nin sembolü olan Poyraz Bey ve Şah Nesimi şahsında kendini göstermektedir. Aslında yıllar önce Poyraz Efendi'nin ailesinden ayrılma nedeni olarak bahsedilen Şah Nesimi'ye bir nevi sembolik figür de denilebilir. Nasıl ki varlıklar âlemi Şems Tebrizi ile Mevlânâ arasındaki ilâhî aşk yolu arasındaki manevî bağı anlamamışsa, Poyraz efendinin, aradan yüzlerce yıl geçmesine

13 Sizgen, "Bab-ı Esrar Romanında", 105

14 İmadeddin Nesimi, *Seçilmiş Eserleri, Cilt 2*, (Bakü: Lider Neşriyatı), 23.

15 Nesimi, *Seçilmiş Eserleri*, 116.

rağmen, Şah Nesim'e olan bağlılığı sorgulanmaktadır. Şems ile Mevlânâ'nın ayrıldığı düşünün cahil bir kitleye cevaben yazar, Şems'ten değil, onu Allah'a, ilâhî aşk hakikatine ulaştırmada aracı olan bir insanı, kısacası hak yolunu terk ettiği için manevi açıdan çöken bir Mevlânâ'yı anlatır.

2. Ölüm Kavramı

Ölüm kavramının her zaman antroposentrik bir kavram olduğu, felsefe, psikoloji hatta edebiyatın ilgi alanlarından biri olduğu söylenmektedir. Ölüm kavramı her zaman pesimist bir hava oluşturan, sosyo-psikolojik bir kavramdır. Hayat ve varlığın sonlu olması toplumsal anlamda herkesi tedirgin etmektedir. "Varlığın sonlu oluşu üzerine söylenenler, insanlık tarihi kadar eskidir. Örneğin; ölümün yaşam üzerindeki etkisine dikkat çeken ilk filozoflardan Stoacılar, ölümün yaşamın en önemli olayı olduğunu; iyi yaşamayı öğrenmenin iyi ölmeyi de öğrenmek ya da iyi ölmeyi öğrenmenin iyi yaşamayı da öğrenmek olduğunu söylemişlerdir."¹⁶ Dini-mistik görüşlerde her zaman öne çıkan ölüm kavramı gerek felsefe gerekse de edebi eserlerde vazgeçilmez konulardan olmuştur. Heidegger ölüm kavramını, "gerçekten var olan her şey doğru zamanda gelir ve gider ve zaman onu tayin ettiği sürece bir süre kalır" şeklinde özetlemiştir.¹⁷ Ölümü ölümsüz yapmak için kavrama bürokratik açıdan yaklaşan Nietzsche, "insan trajiktir; çünkü öleceğini bilir."¹⁸ söyleyerek insanı psikolojik olarak rahatlatmıştır. Ölüm bir olasılık olarak ortaya çıkar; ölüm olgusu (bu gerçek anlamında bir olgu- biyolojik, tıbbi, fizyolojik, atomik-moleküler ve diğer saçmalıklar) ancak kendisi hakkında kesin olarak bilgi sahibi olan birinin refleksif düşüncesinden zaten geçtiğinde bir olgudur öleceğini bilmek. Uzun süre politik olayların içinde olan Ümit, defalarca ölüm korkusuyla yüz yüze kalmış, arkadaşının cenazesinde bulunmuştur. Bu yüzden bu kavramı eserlerinde gerçekçi bir şekilde aktarmayı başarmıştır. "Kanaatimizce Ahmet Ümit, kendi yaşamı ile bağlantılı olarak genç yaşlarında

içinde bulunduğu politik olaylar neticesinde kaybettiği arkadaşının cenaze töreninde uygulanan âdet, gelenek ve göreneklere bir nevi bu eserinde yer vererek Türk toplumu tarafından gerçekleştirilen ölüm sonrası ritüellerini okuyucuya aktarır."¹⁹

Ahmet Ümit, esere Şems'in cinayeti ile giriş yaparak okurları, daha ilk sayfadan cinayeti kimin, neden işlediği sorusuyla baş başa bırakmaktadır. Eserde anlatılan bir diğer konu da "Ölüm" veya tasavvuf dilinde belirtilirse "ölümsüzlük"tür. "Tasavvufi düşüncede ölüm, sadece beden ölümüdür. Ruhun ölümlü diye bir şey yoktur. Ölüm, Allah Teâlâ'dan gelen ruhun tekrar ona dönmesi, karanlıklardan kurtulup aydınlığa kavuşması, gerçek ve sonsuz bir hayata başlamasıdır."²⁰ Eserine, sayfaların her birinde ölümsüzlük kazandırdığı Şems-i'nin ölümüyle başlayan yazar, "Dünya rüya içinde bir rüyadır" sloganıyla evrenin talimatlarıyla gözleri kör olan insanlara hitap etmiş ve maddi dünyanın bir rüyadan başka bir şey olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. "Mevlâna ile Şems-i Tebrizi arasındaki ilişkiye dair çeşitli tarihsel bilgileri kendi bakış açısından yansıtan Ahmet Ümit, tarihsel gerçeklikle oynar, onu dönüştürür ve yeniden kurar. Yazar elbette yüzyıllar öncesine ait bu tarihsel dönemi palimpsest yöntemle kurgularken romanın ana eksenindeki polisiyeyle örtüşen ve çoğu zaman bu polisiye hikâyesinin bir simetrisini oluşturan diğer bir cinayet hikâyesi kurar."²¹

Kısacası tasavvufta ölüm, sırlar kapısını açmak demektir. "Tasavvufta 'ölmeden evvel ölünüz' tavsiyesi âdeta bir emr-i zarurîdir."²² Bu sebeple bu cümleye sadece bir atasözü değil, eseri tamamen kuşatan bir fikir demek daha doğru olur. Moskova gibi bir Sovyet ülkesinde uzun yıllar eğitim görmüş olan Ahmet Ümit, Doğu ve Batı felsefi akımlarıyla yüzleşerek din, inanç ve sevgiyi farklı anketlerle analiz eder. Eserdeki mistik örneklerin yanı sıra yazar, Karen karakteriyle absürdizmin keskin işaretlerini kendi iç dünyası ve gerçekliğin çelişkileri ile anlatmaktadır. Aynaya ba-

16 Fatma Tahta vd. "Çocukların Yakınlarının Ölüm Kavramlarını Algılama Üzerine Kurdukları Sistemler ve Oyunlar", *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1 / 1 (2015), 2.

17 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*. (Ankara: A Yayınevi, 2001).

18 Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, (İzmir: İlya Yayınevi, 2006), 8.

19 Ayşe Durmuş-Erol Aksoy, "Ahmet Ümit'in Folklor Ürünlerine Bakışı", *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 / 32 (2022), 246.

20 İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*. (İstanbul, Ötügen Neşriyat, 1993), 101

21 Demir, *Ahmet Ümit*, 252.

22 İsa Çelik. "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40 (2009), 124.

karken bir kez daha ruhsal âlemde kaybolan insanın kendini unuttuğu hissi, insan ruhunun derinliklerini temsil eder.

Tasavvufta biat olarak adlandırılan Allah'a itaat şeklinin hedonistik çizgilerle tasviri, birçok araştırmacılar tarafından İslam felsefesinin bir hükmü olarak görülse de onu farklı ve eleştirel bir yaklaşım olarak da değerlendirmek mümkündür. Henüz Âdem ve Havva döneminden örnekler aktaran yazar, hazzın insan doğasında var olduğu sonucuna varmış ve Kimya'nın ölümünü bu biat sonucu olarak kaleme almıştır.

Ayrıca Karen karakterini eleştiren yazar, Allah sevgisine olan biat etmenin on sekiz yaşlı bir kızın ontolojik dünyasına vedası ile sonuçlanmasını, hedonizmin karşı etkisi gibi değerlendirir:

"Hu, hu, hu derviş ... Başı göklere ermiş

Sakalı yere değmiş...

Dudağı sırlar saçmış

Ama kimse duymamış..."²³

Bu mısraları *İnsan-ı Kâmil* ile varlık âlemi ehlini karşı karşıya getiren mısralar adlandırmak yanlış olmaz. Bunun sebebi, Allah yolcusu olan dervişin ancak sır perdesini aralamış ve göz perdesinin ötesini görmeyi başarmış biri olarak anlaşılabilmesidir. Bu mısralar analiz edilerek, derviş karakterini Nietzsche'nin Zerdüşt'ü ile karşılaştırmak mümkündür. Peripatetik olarak yollarda yürüyen Zerdüşt, sözlerini anlayacak birini arayarak bunu başaramamış ve şu mısraları söylemiştir: *"Beni anlamıyorlar. Ben, bu kullara göre ağız değilim."²⁴*

Varoluşçuluğun temel düşüncesi olan "Varlık ve Hiçlik" düşüncesinin "Sema" kavramıyla ifadesini bulduğu İslam felsefesinin eserlerdeki tasviri, aslında ölümle yaşam arasındaki ince çizgiyi kalın duvarlara dönüşerek maddi dünyayı görmezden gelerek nihilist bir tavır alır. Amaç ise düzgün olan manevi yaşamı, yanlış yaşanmış maddî hayattan üstün tutarak "sema"

zamanı bu yanlışlardan (nefis, para vb.) arınmak ve manevi âlemin temizliğinin sembolü olan tennure ile ekstaziye ulaşmaktır.

Eserde bu mükemmelliğe ulaşmış ve ölümsüzlüğe doğru ilerleyen Poyraz Bey'in şahsında bir derviş karakteri dikkat çekmektedir. Maddi dünyayla tek bağlantısı olan kızı Karen'in rızasıyla tennuresini giyerek yıllardır hayalini kurduğu yolda ilerlediği görülmektedir. Tasavvufun bir dalı olarak ortaya çıkan Hurufi öğretilerinde kutsal kabul edilen yedi sayı eserde defalarca vurgulanmıştır. Şems'in vücudundaki yedi bıçak yarasının, tasavvufun ölümsüzlüğünü destekleyen Ney çalgısındaki yedi delik ile karşılaştırılması, her sesin Allah'ın bir nefesi olduğunu ve Şems'in her zaman hatırlandığını doğrulamaktadır. "Ahmet Ümit kültürümüzde mevcut olan bilgi ve hikmeti, edebi ve polisiye roman kültürü bağlamında özellikle menkıbelerden yararlanarak çok başarılı bir şekilde dönüştürmektedir. Bu romanı okuduktan sonra bize iki şey düşüyor. Biri Da Vinci Şifresi'ni okuyanların Paris'i ve Londra'yı görmek istemeleri gibi Konya'yı, dergâhı, Şems Camii ziyaret etmek. İkincisi, böylesine önemli konuları bir romanda tartışarak aktarmayı başaran yazarını tebrik etmek."²⁵

3. Romanın Sanatsal Özellikleri

"Ahmet Ümit, eserlerinde Türk toplumunun geçmişinden kopartılmak istendiği, kimliğiyle bağlarının zayıfladığı bir noktada bu durumun doğuracağı olumsuz sonuçları işler ve bu olumsuzlukların çözümlenmesi için eserlerinde Türk toplumunun kültürel genetiğini oluşturan millî kültür unsurlarına çokça yer verir."²⁶

Yazar, Bab-ı Esrar romanını kendi dilinde yazarken Anadolu folklorunun en ince ayrıntılarına değinmiş ve bunları tasavvuf dokularıyla zenginleştirmeyi başarmıştır. "Günlük hayatın içinde kullanılan atasözleri, deyimler, dualar ya da beddualar yazarın eserlerindeki kahramanlar tarafından oldukça doğal kullanılır. Halka mal olmuş olan bu sözler ve kalıplar dolayısıyla okuyucu tarafından yadırganmaz."²⁷ Yazar,

23 Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2017), 304.

24 Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. (İstanbul, Say Yayınları, 2016), 13.

25 İsmail Güleç, Bab-ı Esrarın Sırları (Erişim 14.12.2023).

26 Durmuş-Aksoy, "Ahmet Ümit", 253.

27 Durmuş-Aksoy, "Ahmet Ümit", 253.

eserinin başından sonuna kadar Karen'in her zaman yanında olan ve ona yardım eden Mennan karakterini Türk misafirperverliğinin bir simgesi olarak takdim eder.

"Ahmet Ümit'in kaleminin Doğu felsefesine uzanan dalı" denilebilecek eserinde, Konya ilinin karakteristik manzarasını oluşturmanın yanı sıra yörenin eşsiz lehçesini de ustaca kullanmıştır:

- He
- Filme mi çekecen beni?
- Beni filme *neyin* çekmeyin.
- Kameraya *neyin* konuşmam ben.
- Bildiğin kamera *yav*.
- *Bre* densiz.

Birçok diyalogda bu tür lehçelerin kullanılması, yazarın Konya'ya sadece eserini okuyarak, okuyucuya canlı bir portre yarattığı şehrin konuşmasını anlatacak ulaşmasını sağlar.

Konya'nın tasvirini iliklere kadar hissettiren eserin temel yapısını mecazlar oluşturmaktadır. Özellikle ağırlıklı metaforik cümlelerde yazarın insanların çelişkilerini kozmolojik unsurlarla ortaya koyma girişimini görmek mümkündür:

- Ürkütücü bir serinlik içinde *yüzüyordu* ağaçlar.
- Cinayetin tek *tanığı* dolunaydı.
- Güneş *görevini tamamliyordu*.
- Dolunay ürperdi, su ürperdi.

Eserlerinde ayrıntılı metaforları tercih eden Ahmet Ümit, dini, tasavvufi ve tarihi tasvirleri okuyucuya daha anlaşılır bir dille anlatmak için insan, hayvan ve nesnelere ilişkin metaforları kullanır:

- *Su gibi* sakin.
- *İnci gibi* parlayan beyaz dişler.
- *Toprak gibi* titremek.
- *Gece gibi, rüzgâr gibi* uçmak.
- Toprağım suyum ekşimiş şarap gibi tatsızdır, soluğum yalçın kayaları parçalayan *rüzgârlar gibi* delidir.

Yazarın dilinde açıklanan bu cümleler, söylenenlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar.

Sonuç

"Bab-ı Esrar" eseri hem tarihi hem de tasavvufi konuların günümüze uyarlanmış Türk edebiyatındaki en güzel örneklerinden biridir. Yazarın insan ruhundan kopartılıp başka bir dünyaya götürülen bir takım tarihi anları sayfalarına yerleştirmesi, eserin etkisini arttıran özelliklerinden sadece bir tanesidir. Böylelikle, Türk polisiye türünün en usta yazarlarından biri olan Ahmet Ümit, kalemindeki ustalığını sadece polisiye türünde değil, dini, kurmaca ve mitolojik konularda da kanıtlamayı başarmıştır.

Bab-ı Esrar hem mistik hem polisiye hem de insanın kendisini bulmasını anlatan ilgi çekici bir romandır. Hayali unsurlar barındırdığını, yazarın gerçekleri kurgularken mistik nesnelere dönüştürdüğünü; eserin sonunda düşünürken algılamak mümkündür. Ahmet Ümit'in kendi hayaliyle detaylı bir araştırmayla yazmış olduğu bu esrarengiz yapıt, arka planda Mevlevilik, Tasavvuf, Mevlâna Celaleddin Rumi ve Şems Tebrizi'yi temel alan polisiye türünde gizemli bir romandır.

Ahmet Ümit, bu kurgu romanıyla okurları karakterle bütünleştirir ve sürükleyici bir roman olarak aktarır. Eserin ilgi çekici nüanslarından birisi, Şems-i Tebrizi ile Mevlânâ'nın bir araya geldiğinde zaman ve mekânın bir anlık durması olayıdır. Şems-i Tebrizi ile Mevlânâ'nın bir araya gelmesi, yedi yüz yıldır süren bir sevdanın göstergesidir. Belirtmek gerekir ki Bab-ı Esrar romanı, sadece bir gerilim romanı değil, aynı zamanda sırlarla çevrelenen bir mistik felsefi yapıttır. Doğal ve kurgusal öğeleri de kullanarak fevkalade bir dil oluşturan Ahmet Ümit, romanda tasavvuf kapsamında din-inanç-ölüm triadasında retorik sorular sormaktadır. Din ile aşk, inanç ile aşk arasındaki ilişkiyi farklı açıdan tahlil ve şerh etmeye çaba göstermektedir. Roman sosyo-kültürel karmaşayla parçalanan bir ailenin aile bağlarına nasıl şüphe düşürdüğünü ve insanların algılarındaki transformasyonlarının hayatlarını nasıl etkilediğini duygusal bir biçimde takdim eder.

Kaynakça

1-Kitaplar

- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. Ankara: A Yayınevi, 2001
- Kant, İmmanuel. *Traktatı i Pisma*, Moskva: Nauka, 1980
- Nesimi, İmadeddin. *Seçilmiş Eserleri*, c.II. Bakü: Lider Neşriyatı, 2004
- Nietzchse, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. İstanbul: Say Yayınları, 2016
- Nietzchse, Friedrich. *Ecce Homo*, İzmir: İlya Yayınevi, 2006
- Sucu, Yaşar. *Yönetmel Zamanın Etkin Kullanılması*, El Kitabı, Bolu: 1996
- Ümit, Ahmet. *Bab-ı Estrar*. İstanbul: Everest Yayınları, 2017
- Yakıt, İsmail. *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1993

2-Makaleler

- Akkaya, Mehmet Ali - Kocabıyık, Nermin. "Ahmet Ümit'in Eserlerinde Kurgununun Asıl Aktörü Ya Da Bütünleyici Unsuru Olarak Kitap, Kütüphane ve Okuma Motifi". *KAREFAD Dergisi*, 7/ 2 (2019), 215-229.
- Çelik, İsa. "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 40 (2009), 124-140.
- Demir, Fethi. "Ahmet Ümit'in Bab-ı Estrar'ını Postmodern Polisiye Olarak Okumak". *JASSS Dergisi*, cilt 5, sayı 7, (2012), say. 252-254.
- Durmuş, Ayşe - AKSOY, Erol. "Ahmet Ümit'in Folklor Ürünlerine Bakışı". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 / 32 (2022), 246-270.
- Gürbüz Mehmet - Aydın Ahmet Hamdi. Zaman Kavramı ve Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 /2 (2012), 3-20.
- Memmedov, Rövşen. "Ahmet Ümit'in Kar Kokusu Romanı Üzerine İnceleme". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 67 (2020), 4-16.
- Sizgen, Berna Akyüz. "Bab-ı Estrar Romanında Fantastik Unsurlar". *TSA*, 17/ 4 (2014), 105-110.
- Tahta, Fatma vd. "Çocukların Yakınlarının Ölüm Kavramlarını Algılama Üzerine Kurdukları Sistemler ve Oyunlar". *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*. 1 / 1 (2015), 2-15.

3-Tezler

- Yener, Cemil. *Ahmet Ümit Romanlarına Yeni Tarihselci Bir Yaklaşım*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

4-İnternet Kaynakları

- Ahmet Ümit'le özel röportaj. Erişim 28.06.2022. <https://www.egitimtercihi.com/onecikanlar/4307-ahmet-uemit-oezel-roeportaj.html/>
- Yuliya Appolonova. Şto Takoe Vremya. Erişim 13.12.2023. <https://blog.fenix.help/zalipatelnaya-nauka/ponyatiye-vremeni-chto-predstavlyayet-soboy/>
- Vremya. Erişim 13.12.2023. <https://gtmarket.ru/concepts/6947>
- İsmail Güleç. Bab-ı Estrarın Sırları. Erişim 14.12.2023. <https://semazen.net/bab-i-esrarin-sirlari/>